

❧ Нікола Кухарська ❧

АТЛАС ЗНИКЛИХ ТВАРИН

З ДАВНІХ ЧАСІВ ДО НАШИХ ДНІВ

Тексти: Катажина Гладиш, Йоанна Вайс, Павел Лачек
Наукове опрацювання: Катажина Гладиш, Павел Лачек

Харків
❧ Моноліт Бізз ❧

2021

Зміст

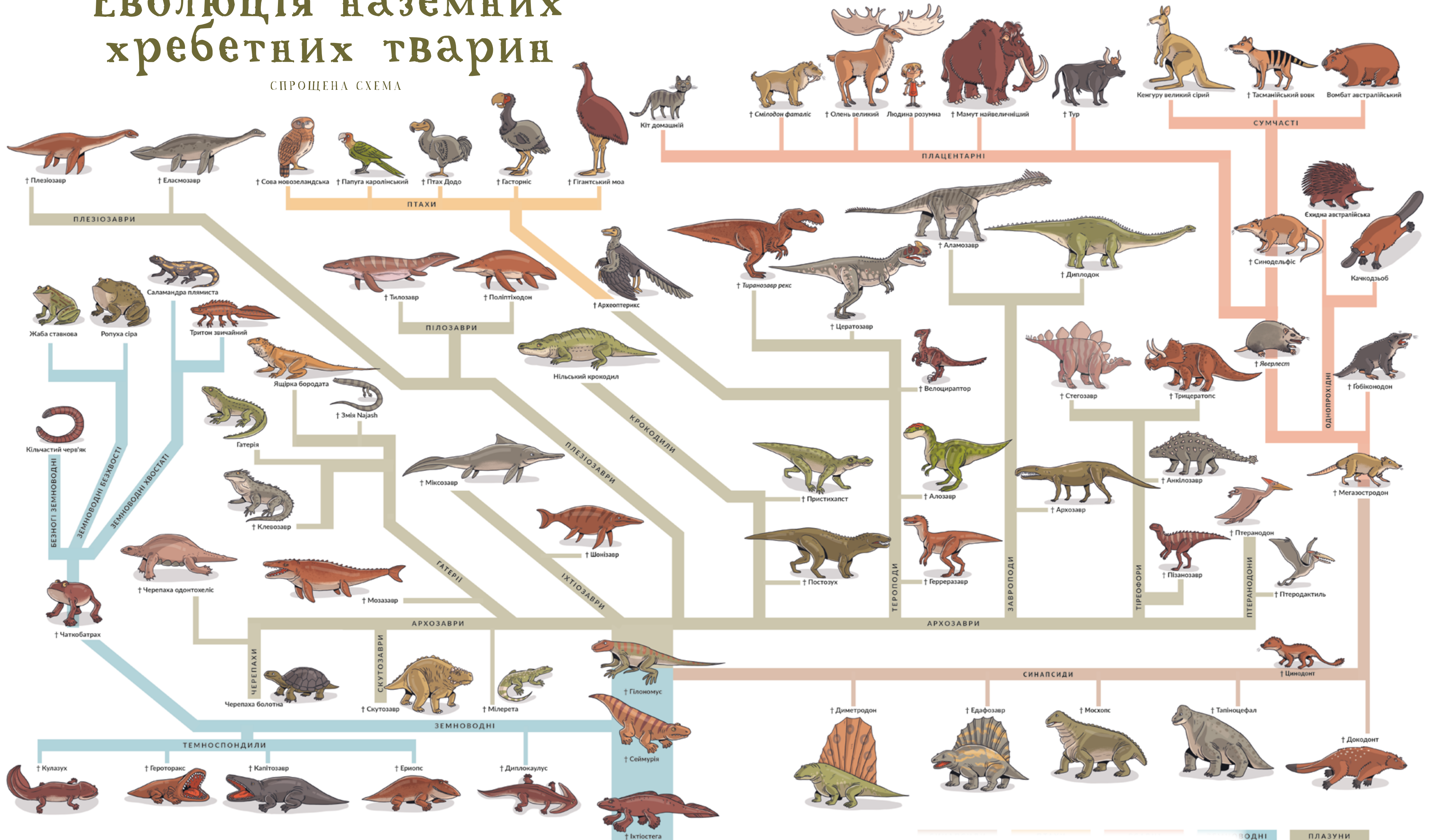
Еволюція наземних хребетних тварин	4
Перші земноводні	6
Перші плазуни	8
Плазуни, схожі на ссавців	10
Тварини юрського періоду	12
Динозаври і птерозаври	14
Тварини крейдового періоду	16
Анатомія динозаврів	18
Палеонтологи	19
Карта викопних тварин світу	20
Теорії вимирання	22
Тварини еоцену	24
Парад гігантів	26
Тварини плейстоцену	28
Мамут найвеличніший	30
Хоботні	31
Мегафауна	32
Вимерлі примати	33
Смілодон	34
Гігантський олень	35
Доісторичні тварини в музейних колекціях	36
Моа й орел Хааста	38
Тур	40
Маврикійський дронт, або додо	42
Дронт-самітник	43
Тигри	44
Вовки	45
Вимерлі птахи	46

Зебра квага	48
Кінь дикий, або тарпан	49
Голуб мандрівний	50
Голуби	51
Тилацин, або сумчастий вовк	52
Вимерлі комахи	54
Крилаті гіганти	55
Водні ссавці	56
Причини вимирання	58
Недавно втрачені	60
Тварини, які зникають	62

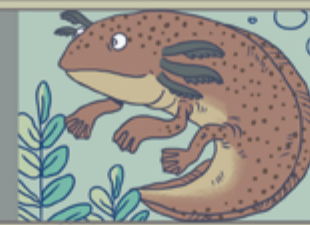
Еволюція наземних хребетних тварин

СПРОЩЕНА СХЕМА

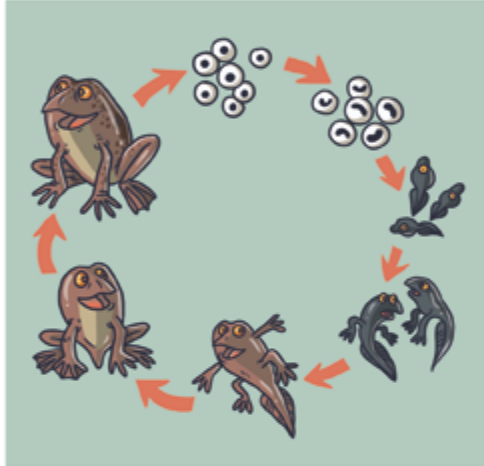

Перші земноводні

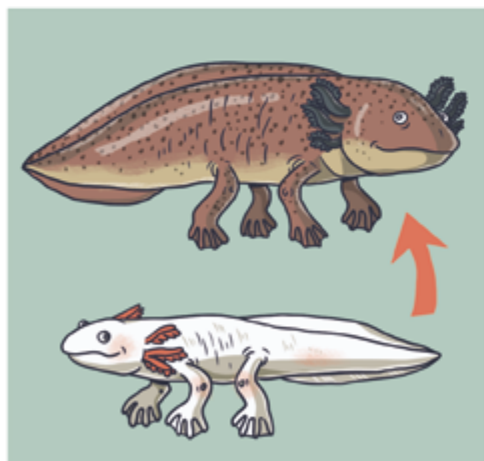

Перші земноводні з'явилися на Землі аж 395 мільйонів років тому в геологічну епоху, що отримала назву «середній девон». Цікаво, що найдавніші сліди першої земноводної тварини було знайдено у Захолмському кар'єрі на території Свентокшиського воєводства Польщі. Знайдені рештки свідчать про те, що ця істота відрізнялася від теперішніх тварин, бо мала характерні ознаки як земноводних, так і риб.

Цикл розвитку земноводних

Доісторичні і сучасні земноводні з'являються на світ у подібний спосіб: самки у воді відкладають ікру, з якої розвиваються пуголовки. Ці непосидючі істоти мешкають у воді до чергової метаморфози, після якої вони стають дорослими наземними хребетними.

Аксолотль і амбістома

Вчені вважають, що для перших земноводних була характерна неотенія, тобто здатність до статевого розмноження на стадії, що передує дорослому стану. Сьогодні також існує неотенічний вид — мексиканський аксолотль, тобто мексиканський пуголовок-амбістома здатний розмножуватися.

1. **Ериопс** — представник ранньопермської епохи. Був млявим хижаком, мешканцем боліт. Його рештки знайдено в Техасі.

2. **Платигістрікс** також жив у ранньопермський період, мав особливо видовжені спинні хребці, які утворювали своєрідне «вітрило», вкрите шкірою. Цей специфічний гребінь, імовірно, слугував йому захистом від хижаків.

3. Амфібія **тоозух** харчувалася рибами, жила в ранній тріасовий період, мала 60 см завдовжки і мешкала у воді.

4. **Сеймурія** донедавна розглядали як перехідну форму між земноводними та рептиліями. Це створіння жило в карбоні і на початку пермської епохи. Самці сеймурії мали товсті кістки на масивному черепі, незамінні під час шлюбних боїв.

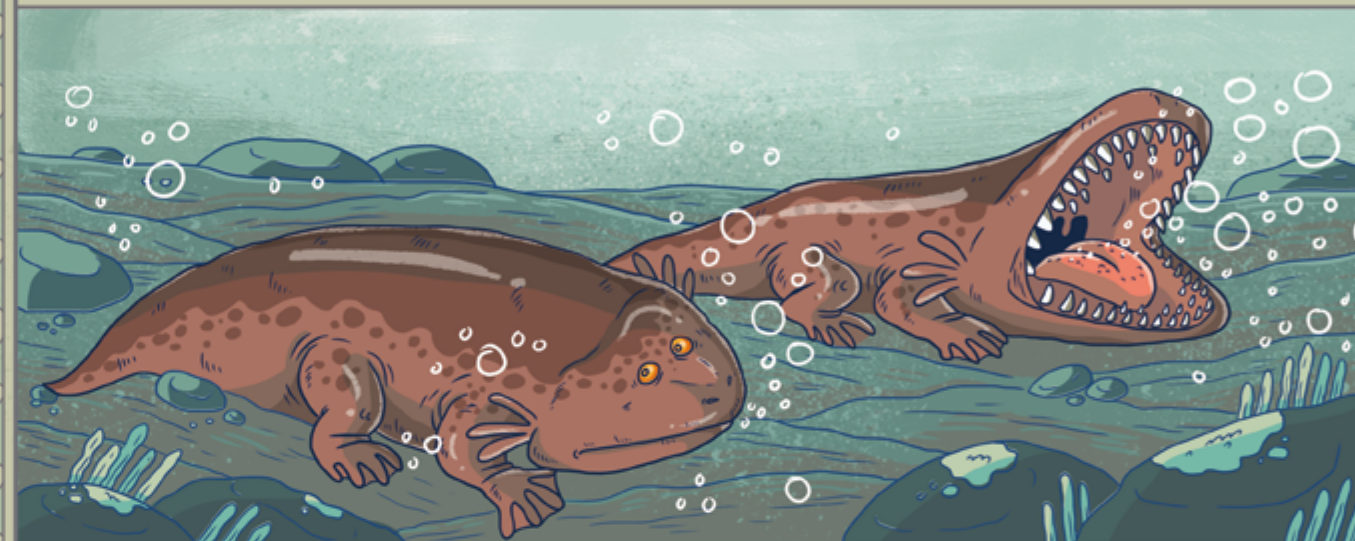
5. Амфібія **кулазух** жила у ранньому крейдовому періоді і полювала на черепаха. Час від часу вона покидала водне середовище, проте короткі кінцівки ускладнювали їй пересування сушею.

6. **Каптіозавр** був земноводним хижакком, який жив у ранньому тріасі. Він мав велику голову, розширену каудально, тобто до задньої частини черепа.

Чаткобатрах

Дивна назва чаткобатраха пов'язана з тим, що його рештки знайшли у польському селі Чатковиці поблизу Кракова. Ця істота, яка жила в період раннього тріасу, була насправді маленькою, її довжина сягала 4–5 см. І хоча вчені говорять про неї як про найдавнішу в світі жабу, вважається, що ця амфібія зовсім не могла стрибати!

Героторакс

Цей хижак пізнього тріасу мав сплюснуте тіло. Він мешкав у воді і полював переважно на рибу і безхребетних, нападаючи із засідки. Закопувався в мул на дні струмка чи озера так, щоб визирали лише очі, і нерухомо очікував на здобич.

Іхтіостега

Також відома як риба-амфібія. Цей хижак, що з'явився на Землі у період середнього девону, мешкав на мілководді та болотах і мав тіло, вкрите дрібною лускою. Іхтіостега досягала у довжину близько 1,5 м. На вигляд трохи нагадувала саламандру. Цілком імовірно, що дорослі особини цього виду дишали легенями, а молодяк — зябрами.

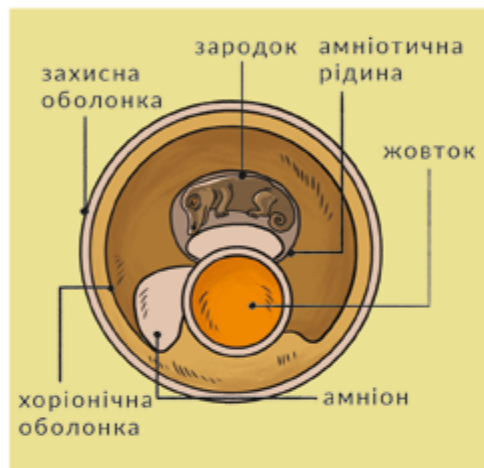
Диплокаулус

Ця амфібія жила у середньопермський період. Але її череп донині викликає у науковців неабияку цікавість. Річ у тім, що череп диплокаулуса має форму бумеранга. Імовірно, така особливість будови захищала тварину від поглинання більшими хижаками. Ясна річ, важко з'їсти когось із такою головою! Згідно з іншою теорією, така форма черепа диплокаулуса мала виключно репрезентативну функцію. Тобто служила для того, щоб сподобатися самицям у шлюбний сезон.

Перші плазуни

Плазуни (інша назва — рептилії) з'явилися у карбон, або кам'яновугільний період. І хоча мільйони років тому з води почали виходити земноводні, проте сучасна наука вважає, що саме плазуни були першими хребтними тваринами, які мешкали на суші. І беззастовідно, бо саме плазуни стали тваринами, які зовсім не залежали від водного середовища, на відміну від земноводних, які відкладали яйця лише у воді.

Будова яйця плазуна

Яйця рептилії мають тверду шкірясту шкаралупу, а також три навколозародкові оболонки усередині (амніон, алантоїс та хоріон). Саме завдяки такій будові плазуни змогли відкладати яйця де завгодно (за умови наявності відповідної температури).

Деякі плазуни є глухими

Крім здатності відкладати яйця плазуни мають ще деякі переваги. Наприклад, розвинені відчуття смаку і запаху. Цікаво, що у представників цього виду не розвинулися вушні раковини. Фактично деякі з них, скажімо змії, є глухими.

1. **Палеотиріс** сягав у довжину 30 см і був нічним хижаком. Його здобичню ставали безхребетні й дрібні хребетні, на яких він полював у лісах карбону.
2. **Лонгісквама** жила у пізньому тріасі. На спині мала відростки, що своєю формою нагадували хокейні ключки. Ця тварина була комахоїдною. Припускають, що її зуби були пристосовані для проку-

сування тораксів членистоногих. А довгі фаланги її кінцівок свідчать про те, що вона добре лазила по деревах.
3. **Постозух** також жив у пізньому тріасі, був великим хижаком завдовжки 4–5 м. Короткі передні кінцівки можуть свідчити про те, що постозух був двоногим.
4. У тріасовий період жив **лагозух** (інша назва — «зайцекрокодил», або «стрибу-

чий крокодил). Це був дрібний хижак із довгими і тонкими задніми кінцівками.
5. **Мілерета** жила в пізньому перму у тропічних лісах та полювала на комах. Попри зовнішню схожість із ящірками, більш споріднена з черепахами.
6. **Аскептозавр** — морська рептилія середини тріасу, мешкав у прибережних водах. Харчувався здебільшого рибою.

Гіперодапедон

Був наземною трав'яною істотою середнього розміру, яка жила в пізньому тріасі. Вирізнявся тим, що мав характерний дзьоб із зубами, пристосованими розколювати насіння папороті. Зуби гіперодапедона мали форму різців. У кінці тріасового періоду насінні папороті зникли і разом із ними вимерли гіперодапедони.

Скутозавр

Жив у добу пізнього перму, був великою, важкою рослиноїдною твариною з короткими, але сильними ногами. Шипи і пластини на тілі — голові, хребті, плечах — захищали тварину від нападів хижаків (імовірно, переважно від горгонопса). Залежно від пори року скутозаври або збивалися у невеликі стада, або вели усамітнений спосіб життя.

Гілономус

Це найдавніший відомий нам викопний плазун. Він жив у пізньому карбоні, у довжину досягав близько 20–25 см (з хвостом) і нагадував сучасних ящірок, хоча і не був генетично із ними споріднений. Завдяки довгим ногам багато і швидко бігав, полював здебільшого на комах, багатоніжок, павуків, черв'яків. Міг переховуватися у стовбурах старих дерев.

Гіпсогнат

Був невеликою рослиноїдною твариною, яка жила в період пізнього тріасу на пустельних і посушливих територіях. Гіпсогнат не їв м'яса, про це свідчать його зуби, які були пристосовані до подрібнення рослинної їжі. Характерними особливостями гіпсогната є колючі відростки навколо голови. На думку вчених, тварина використовувала їх для захисту від хижаків, наприклад від постозуха.